

УДК - 316.47: [316.3+352.071]

Захарченко О. В.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Статтю присвячено проблемі взаємозв'язку концептів «громадянське суспільство», «місцеве самоврядування» та «соціальний капітал». Проаналізовано вплив соціального капіталу на якість врядування в сільських громадах України через залучення громадян до процесу ухвалення рішень.

У сучасній українській науковій думці спостерігається інтерес до вивчення проблеми розвитку громадянського суспільства в контексті місцевого самоврядування. В становленні громадянського суспільства в Україні місцеве самоврядування відіграє особливу роль, будучи одночасно і механізмом формування такого суспільства, і його невід'ємною складовою частиною. Через це актуальною в науковому та практичному значенні є проблема залучення громадськості до ухвалення і впровадження рішень. Особливо важливо почути голос громадськості на рівні місцевого самоврядування, де ефективність та результативність процесу надання послуг громаді відчутна більшою мірою. У свою чергу, відсутність можливостей впливу громадян на розвиток своєї громади спричиняє зростання корупції, перешкоджає ефективному врядуванню та зменшує шанси територіальної спільноти на покращення соціально-економічного добробуту.

Ось чому становлення місцевої демократії та розвиток інститутів громадянського суспільства на локальному рівні є одним із важливих напрямів досліджень у рамках політичної науки. Чимала кількість публікацій, присвячених цій проблематиці, побачила світ у сучасній Україні (В. Корнілова, А. Ткачук), Росії (М. Бажинов, В. Гельман, С. Риженов, Д. Тихонов). Втім, автори більшості робіт використовують переважно описовий підхід до вивчення названої проблеми. Досі немає однозначних і узгоджених відповідей щодо суті головних категорій, таких як «громадянське суспільство», «участь громадськості» тощо. Бракує й комплексних досліджень

взаємозв'язку наріжних елементів громадянського суспільства та місцевого самоврядування. До того ж подальше вивчення теми породжує нові підходи та запитання методологічного та емпіричного характеру.

Ось чому в цій статті своїм завданням ми вбачаємо проаналізувати один із визначальних компонентів такого взаємозв'язку — концепт соціального капіталу та його вплив на якість врядування в територіальних громадах через залучення громадян до процесу ухвалення рішень.

Громадянське суспільство та соціальний капітал

Оскільки поняття соціального капіталу безпосередньо пов'язане з концепціями громадянського суспільства, варто спочатку приділити увагу саме цьому явищу. Підвищенням інтересу до ідеї громадянського суспільства характеризується кінець ХХ ст. З особливим ентузіазмом про громадянське суспільство почали писати й говорити на зламі комуністично-тоталітарних режимів, вбачаючи в ньому чи не єдиний шлях до повноцінної демократії, попри небезпеки, що можуть постати на шляху її розвитку.

Останнім часом словосполучення «громадянське суспільство» активно використовують науковці, публіцисти, політики, наслідком чого стало те, що названий концепт постійно розвивається, наповнюється щораз новим змістом. В Україні активне вивчення проблематики громадянського суспільства розпочинається від 1990-х років. Тут варто згадати цікаві розробки таких науковців, як Я. Боренько, А. Карась, А. Колодій, Ю. Ко-

рольчук, 1. Пасько, С. Рябов, М. Рябчук та інших. Більшість авторів досліджує сутнісні ознаки, функціональні аспекти та основні інституції громадянського суспільства тощо. При цьому бракує комплексного вивчення динаміки цього явища — його реального наповнення та зв'язків з іншими інститутами політико-правової системи.

Досить часто зустрічаємо визначення громадянського суспільства, що вказує на наявність певного соціального простору, в якому через взаємодію індивідів та добровільних асоціацій громадян вибудовується система самостійних і незалежних від держави суспільних відносин та інститутів. Ідея «незалежності від держави» простежується і в багатьох дефініціях громадянського суспільства. Однак російський науковець М. Бажинов наголошує, що «суть і єдність громадянського суспільства можуть бути виявлені та адекватно представлені лише через його взаємовідносини з державою. Саме по собі, тобто поза сферою такого співвіднесення, громадянське суспільство постає у вигляді комплексу різноспрямованих індивідуальних та групових інтересів, численних відносин та елементів, що суперечать один одному. Насправді ж громадянське суспільство перебуває у тісному взаємозв'язку з державою, що забезпечує загальний інтерес соціуму та об'єктивно постає вище ніж приватні потреби людей та груп» [1, #4]. Отож поняття громадянського суспільства найповніше розкривається через аналіз взаємодії цих двох концептів.

Відома українська дослідниця А. Колодій зазначає: «Я розглядаю громадянське суспільство як таку підсистему цілісної суспільної системи, в якій існує певна кількість (мережа) добровільних асоціацій неполітичного характеру і домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності» [6]. Таким чином, очевидним є акцент дослідниці на інституційному аспекті громадянського суспільства.

Дещо іншою є точка зору представників сучасної теорії громадянського суспільства, котрі вважають, що мережа асоціацій і організацій, які складають основу громадянського суспільства, має таке саме значення для демократії, що і вкладання капіталу в економіку. За словами польського дослідника Я. Гонціажа, «одна з сучасних концепцій визначає громадянське суспільство як схему взаємозв'язків між людьми, що розглядаються як продукт ринкових механізмів. Це система соціальних взаємин, яка ґрунтується на вільній ринковій економіці та регулює взаємну діяльність осіб

як складової загальної соціальної та економічної системи. Друга концепція під громадянським суспільством розуміє третій компонент соціальної системи, крім економіки та держави, основною функцією якого є забезпечення реалізації невід'ємних соціальних, політичних та культурних цілей громадян та надання їм можливості брати незалежну участь у суспільному житті. І останній, але не менш важливий, — це інструмент захисту громадян від політичного та економічного тиску з боку правлячої еліти (в державі) та домінуючого класу (в економіці)» [2, 5].

Незаперечним виглядає факт, що ступінь розвитку громадянського суспільства є показником демократизації відносин у державі: що більше розвинена сфера громадянського суспільства, то більше суспільна система є демократичною. Крім цього, дієве громадянське суспільство постійно вдосконалює механізми та процедури «повсякденної демократії», уможливує співіснування і взаємодію носіїв різних груп суспільних інтересів, що дає змогу громадянам робити вільний вибір і добровільно брати на себе відповідальність на основі своїх соціальних і громадянських пріоритетів.

У здоровому демократичному суспільстві основними його складовими є:

— інституції, які забезпечують незалежність та права окремих громадян (приватна власність, свобода публічного висловлювання, вільний вибір місця проживання й переміщення);

— інституції, які забезпечують політичні права громадян (право бути обраним до органів влади, право оцінювати діяльність влади в періоди між виборами);

— інституції, які забезпечують співіснування різних суспільних груп та легітимність їх інтересів (ЗМІ, незалежні угруповання громадян).

До основних акторів громадянського суспільства належить мережа сформованих на вільній і добровільній основі груп, що захищають цінності й інтереси громадян. Такими групами є громадські організації, незалежні профспілки, релігійні, правозахисні організації, професійні асоціації тощо. Відносини між громадянами та їхніми асоціаціями, які формуються на принципах самостійності та автономії щодо держави, спрямовані на встановлення балансу із державною владою, не допускаючи тиранії останньої. Організації громадянського суспільства відіграють важливу роль, здійснюючи моніторинг та контролюючи діяльність уряду, виступаючи проти

зловживань посадових осіб та захищаючи інтереси знедолених груп.

Акцент на важливості різноманітних об'єднань громадян у сприянні економічному розвитку та підвищенню якості врядування віднаходимо в теорії «соціального капіталу» — концепті, який користується сьогодні величезною популярністю серед представників суспільних наук, що вивчають демократичні перетворення в «транзитних» країнах, а також як один із основних термінів публічної політики.

Вперше досить ґрунтовно поняття «соціальний капітал» розглянув П'єр Бурд'є¹, який визначив соціальний капітал як «сукупність актуальних або потенційних ресурсів, що пов'язані з наявністю міцних мереж зв'язків, більш-менш інституціалізованими відносинами взаємного знайомства і визнання» [11, 248]. Крім цього, специфічною ознакою соціального капіталу у Бурд'є є відносини «реципроциті» (англ. — *reciprocity*), тобто очікування взаємного обміну, що підтримуються наявними в конкретному суспільстві ринками та культурою. Саме аналітичні розвідки цього дослідника сприяли підвищенню рівня зацікавленості науковців та публіцистів до вивчення різних форм соціального капіталу та зумовлених ними соціальних практик.

Зокрема, активно розвинули цю ідею Джеймс Колман (соціальний капітал — це «потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що цілераціонально формується у міжособистісних взаєминах, виступаючи специфічною категорією ресурсів як неекономічний чи людський капітал» [12, 95-120] та Френсіс Фукуяма («здорові капіталістична економіка спирається, передусім, на досить високий рівень соціального капіталу громадянського суспільства, що сприяє підвищенню організації в бізнесі, корпораціях і подібних структурах. Саме тенденція до самоорганізації життєво необхідна для ефективної діяльності демократичних політичних інститутів» [13, 92]).

Однак наскільки адекватними є заострення уваги на цьому феномені в контексті його впливу на якість врядування в державі, зокрема, на місцевому рівні?

Своєрідний переворот у сучасних суспільних науках зробила праця «Творення демократії: громадські традиції в сучасній Італії» (1993) відомого американського політолога Роберта Патнама, який стверджує, що «громадянське суспільство характеризується активною й орієнтованою на суспільні цілі позицією громадян, егалітарними політичними

відносинами і заснованими на довірі та співпраці суспільними відносинами» [15, 45], називаючи все це «соціальним капіталом». Громадяни, здобуваючи соціальний капітал за рахунок участі в організаціях громадянського суспільства, надалі можуть використовувати його для зміцнення демократичних принципів в управлінні державою.

Його робота дає можливість простежити взаємозв'язок між громадянським суспільством та місцевим самоврядуванням, виявити способи залучення громадян до процесів прийняття управлінських рішень шляхом взаємодії з органами місцевого самоврядування та відстежити механізми ініціативної самоорганізації громадян для вирішення питань місцевого значення. Тривалі дослідження, проведені Патнамом в Італії, підтвердили, що мережа місцевих добровільних організацій створює соціальний капітал — громадянські цінності, навички та знання, потрібні для консолідації демократії. Сміливі гіпотези й багатий фактичний матеріал, підкріплений комплексною методологією, дали змогу дослідити характер, якість та ефективність місцевого самоврядування в Італії на основі застосування трьох підходів:

- аналізу інституційної структури,
 - аналізу соціально-економічних чинників та
 - аналізу соціально-культурних чинників.
- На думку дослідника, саме останні мають вирішальний вплив на формування й накопичення соціального капіталу, який складається з наступних компонентів:
- моральних принципів і норм,
 - соціальних цінностей (зокрема довіри),
 - соціальної інфраструктури (насамперед, добровільних асоціацій).

Оскільки в Італії існує однакова структура місцевих органів влади, вважає Патнам, інституційний чинник навряд чи може суттєво впливати на ефективність врядування на місцевому рівні. Далі соціально-економічні чинники теж не є визначальними, оскільки, наприклад, північні райони країни, у XIX — на початку XX ст., будучи менш індустріалізованими та розвиненими за південні регіони, в цілому мали більш ефективне врядування — через активне громадське життя. Отож саме соціально-культурні компоненти є тією рушійною силою, що впливає на якість урядування.

Р. Патнам визначає соціальний капітал як «соціальну організацію, мережу, норму поведінки та довіри, що полегшують координацію дій та співпрацю задля спільної користі»

¹Поняття соціального капіталу використовували до нього й такі дослідники, як Л. Дж. Ганіфен, Дж. Джейкобе та ін.

[15, 45]. Наслідком існування соціального капіталу буде громадська активність, оскільки соціальний капітал — це ті риси нашого громадського життя, що підвищують нашу продуктивність: активна участь у громадському житті, довіра та взаємність [7, 20].

Саме наголос у концепті соціального капіталу на активному громадському житті є своєрідним містком до розуміння взаємозв'язку між головними акторами громадянського суспільства та місцевим самоврядуванням. Громадське життя означає безпосередню співпрацю в групах за інтересами з упорядкованими горизонтальними зв'язками, які створюють соціальний капітал, що може бути використаний для впливу на справи суспільства. Ідеться про участь населення у добровільних громадських об'єднаннях, що прищеплює уміння спільно працювати на благо громади, брати на себе відповідальність за колективну діяльність та посилює довіру між членами громади.

Це дозволяє зробити важливий висновок: розгалужені мережі громадських об'єднань як основних акторів громадянського суспільства є однією з передумов ефективної роботи місцевих органів влади, зокрема органів самоврядування. В Італії не добробут сприяв виникненню й розвитку громадських організацій, а, навпаки, останні сприяли добробуту в країні, забезпечуючи згуртованість та силу спільноти, сприяючи ефективнішій роботі уряду. За таких умов виникає одна із засадничих складових соціального капіталу — довіра, яка полегшує співпрацю й сприяє колективному подоланню проблем.

При цьому існує певна взаємозалежність, що є ключем до розуміння економічного процвітання певних регіонів: щойно стає потужним громадянське суспільство — зростає соціальний капітал. І навпаки. На думку Патнама, ті регіони, де активно діють футбольні клуби, хоріві гуртки або йдеться про високий рівень участі громадськості, є найбільш економічно розвиненими, зазнаючи впливу соціального капіталу з його горизонтальними зв'язками. Дослідник навіть розрізняє «фомадські» та «нефомадські» регіони Італії: для перших характерна велика кількість громадських організацій, населення активно бере участь у розвитку своїх фомад, рівень соціального капіталу є високим, а громадянське суспільство — сильним. Відповідно, протилежні явища властиві «негромадським» регіонам.

Досі точиться чимало дискусій довкола концепції Р. Патнама, що застерігає від беззаперечного впровадження його ідеї на українсь-

кому фунті. Зокрема, деякі його гіпотези все ще потребують глибоких аналітичних розвідок та обфунтувань (наприклад, чи можливий «соціальний капітал» зі знаком «мінус»?), його працю часто піддають критиці (зокрема, за спосіб добору фактів із минулого Італії) тощо. Однак незаперечною є наукова та практична цінність згаданої концепції, яка багато в чому пояснює демократичні перетворення в країнах колишнього соціалістичного табору.

Громадська участь — індикатор соціального капіталу

В Україні дослідження соціального капіталу лише розпочинаються. Евристичну цінність цієї концепції аналізувала А. Колодій [5]; Ю. Савко [9] вивчає виникнення теорій цього поняття та основні концептуальні підходи до його природи. Однак, на жаль, поодинокими є дослідження щодо вимірювання, форм і каналів впливу соціального капіталу та його визначальних компонентів в українських громадах [4; 8].

У 2003 році побачила світ публікація Світового банку *Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire* [14], яка є своєрідним інструментом до вимірювання показників соціального капіталу в країнах, що розвиваються. Такими показниками визначені:

- 1) фомадські асоціації та мережі;
- 2) довіра та солідарність;
- 3) колективні дії та співпраця;
- 4) інформація та комунікації;
- 5) соціальна єдність та включення;
- 6) фомадська участь/діяльність.

Наскільки нам відомо, в Україні ще не було застосовано дану методологію щодо визначення загального рівня соціального капіталу. Не під силу буде й нам це завдання, оскільки воно потребує великих фінансових, людських, технічних та інших ресурсів. Однак деякі індикатори вже вивчено в ході реалізації різноманітних проектів технічної допомоги. Зокрема, в сільських фомадах певні дослідження форм соціального капіталу було проведено в рамках Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії (*DFID*). Крім цього, у 2003-2004 рр. нами проведено дослідження життєздатності сільських фомадських організацій в рамках стипендіальної програми «Ініціативи реформування місцевого самоврядування» Інституту відкритого суспільства (*LGI/OSI*), основні результати якого стали практичним випробуванням окремих теоретичних концепцій цієї роботи [3].

Тут ми використаємо дані, отримані у вказаних дослідженнях, коротко приділивши увагу такому показнику соціального капіталу, як *громадська участь/діяльність*. Ми досліджуваємо його на прикладі найбільш змаргіналізованих громад в Україні - сільських, які сьогодні практично виключені з процесу формування політики. Сучасні сільські громади в Україні є досить показовим прикладом взаємозв'язку розвитку громадянського суспільства (і його зновного багатства — соціального капіталу), часті громадськості та місцевого самоврядування.

Для вимірювання цього індикатора використовувалися такі питання: Чи берете Ви участь у процесі прийняття рішень місцевими органами влади? Як часто? Яким чином? Чи Ви виявляєте свою незгоду з ухваленими владою рішеннями? Чи дослухаються місцеві органи влади до голосу громадськості?

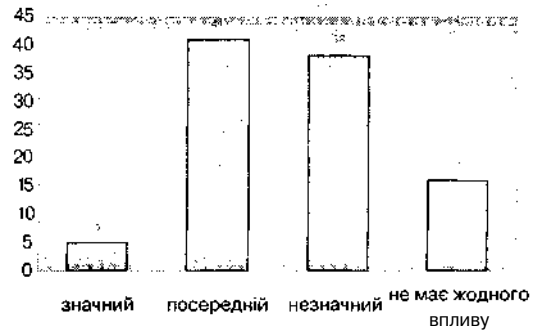
Справді, дуже важливо, щоб селяни мали слово у розвитку своєї громади. Вони повинні вкласти чимало зусиль, щоб подолати ті перешкоди, які не дають їм можливості повною мірою брати участь у прийнятті рішень. З іншого боку, влада має створити відповідні умови для контролю її діяльності з боку громади. Цьому відношенні чи не найперша проблема полягає в тому, що 25 % сільського населення не розуміє, як саме відбувається процес ухвалення рішень в їхніх громадах. Така ситуація є цілком передбачуваною, адже в Україні розподіл політичної влади між різними її гілками та рівнями залишається суперечливим і хаотичним, вимагає реформування. Це ускладнює розробку й реалізацію політики, негативно впливає на можливість участі громадян у місцевому розвитку.

Крім того, 24 % сільських жителів не можуть визначити, що є «громадська участь», лише 14% опитаних визнають вплив громадської думки в процесі ухвалення рішень [10, 24-25]. Натомість, на думку селян, оптимальна схема процесу прийняття важливих рішень села — статус-кво, тобто рішення ухвалюються сільським головою та сільською радою. Це означає домінування загальної пассивної позиції селян, відсутність ініціативи з їхнього боку щодо вирішення проблем своєї громади. Більшість сільського населення не іачить власної ролі у проведенні реформ на селі.

За таких умов навряд чи можна говорити про серйозний вплив сільських громадських організацій на процес прийняття рішень у своїх громадах. Результати дослідження життєздатності сільських громадських організа-

цій виявили, що лише 5 % НДО назвали свій вплив на прийняття рішень на місцевому рівні високим. 41 % респондентів визначають цей вплив середнім, 38 % — низьким, а 16 % вважають, що такого впливу немає взагалі (графік 1).

Графік 1. Рівень впливу НДО на процес прийняття рішень на місцевому рівні

Однак зараз місцеві органи влади дедалі більше цікавляться думкою сільських громадських лідерів та НДО. 77 % недержавних організацій відчують цей інтерес із боку місцевої влади. Втім, цим організаціям ще треба вивчити головні механізми впливу на політичний процес та засоби захисту інтересів громадськості. Без цих знань і вмінь спроби долучитися до прийняття рішень не матимуть результатів.

Опитування представників громадського сектора виявило, що 74 % сільських організацій відвідують громадські форуми та зібрання, але тільки 34 % є членами дорадчих комітетів, 18% брали участь у бюджетних слуханнях, а 11 % респондентів — у стратегічному плануванні в своїй громаді. Варте подиву те, що 15 % сільських об'єднань громадян взагалі не беруть участі в таких ініціативах.

Звичайно, в Україні вже можна знайти чимало прикладів активного залучення селян і сільських громадських організацій до вироблення й реалізації політики на місцевому рівні. Безперечно, їх варто поширювати, аби збільшити кумулятивний ефект та соціальний капітал і заохотити інших брати участь у цьому процесі. У багатьох регіонах представники сільських НДО відвідують пленарні засідання місцевих рад, допомагають місцевій владі визначати проблеми, висловлюють побажання щодо варіантів політики, мають дорадчий голос у спеціальних комітетах місцевих рад тощо.

Цей позитивний досвід співпраці з владою дедалі поширюється, однак його можна примножувати, застосовуючи інші ефективні ме-

ханізми участі громадськості, як-от: консультації, дослідження громадської думки, громадські експертизи законодавства, дискусії, інформаційні заходи тощо.

Враховуючи вищесказане, можна констатувати, що, хоча рівень впливу селян на процес прийняття рішень у своїх громадах є вкрай низьким, тенденції до його збільшення шляхом застосування різноманітних форм участі громадськості вселяють оптимістичні настрої щодо покращення показників цього індикатора соціального капіталу.

Подальші розвідки у даному напрямі варто зосередити на визначенні загального рівня соціального капіталу в Україні, ґрунтовному аналізі інших його індикаторів. Цікаво порівняти його прояви в сільських та міських громадах.

Підсумовуючи основні положення, викладені у цій статті, зазначимо, що останнім часом серед представників вітчизняної науки одним із пріоритетних напрямів дослідження є проблема взаємодії громадянського суспільства та місцевого самоврядування. Особливо актуальним є загострення уваги на феномені соціального капіталу в контексті його впливу на якість врядування на місцевому рівні. Адже саме тут якнайповніше виявляється взаємозв'язок між громадянським суспільством та місцевим самоврядуванням, а недостатній рівень соціального капіталу в громадах значно знижує потенціал їх основних акторів до взаємовигідної співпраці.

Однією з центральних тем наукових дискусій та практичних ініціатив світової спільноти стали сільські громади. Якщо не зреалі-

зувати потенціал цих громад та не сприяти розвитку в них соціального капіталу, навряд чи вдасться побороти бідність і досягти ефективного врядування. Тому предметом узгоджених зусиль всіх зацікавлених сторін має стати пошук оптимальних форм взаємодії організації громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування. Проаналізований нами один з індикаторів соціального капіталу є гарною ілюстрацією того, що ефективним способом накопичення соціального капіталу є збільшення рівня залученості громадян до розвитку місцевого самоврядування та застосування механізмів самоорганізації громадян для вирішення питань місцевого значення.

Насамкінець, на нашу думку, значно сприяли б зміцненню соціального капіталу в Україні наступні кроки:

— активне залучення організацій громадянського суспільства (НДО, церков, профспілок, фондів тощо) до мобілізації ресурсів з метою ефективного впливу на розвиток громад;

— зміцнення неформальних зв'язків, наприклад, пропагування ідеї міцної здорової сім'ї та «гарних сусідських» зв'язків, що значно б посилювало довіру та солідарність в межах громади;

— розширення ринку праці для забезпечення зайнятості населення та збільшення рівня соціальної єдності;

— інвестиції в населення через освіту й оздоровчі ініціативи, сучасний розвиток технологій, навчання та перекваліфікація згідно з європейськими стандартами.

1. Бажинов М. Гражданское общество и местное самоуправление: опыт концептуального анализа // Вестник МГУ.— Сер. 12. Политические науки.— 2002.— № 4.
2. ГонціажЯ., ГнидюкН. Реформа системи державного управління: можливості та загрози для розвитку громадянського суспільства // Громадянське суспільство,- К., 2001.- 28 с
3. Захарченко О., Головатенко В. Життєздатність сільських НДО в Україні.— К.: Фондація відповідальної демократії, 2005.- 56 с
4. Климанська Л. Про громаду та її соціальний капітал.— <http://www.dialog.lviv.ua/socialpartnership/articles/5/>
5. Колодій А. «Соціальний капітал»: зміст та евристична цінність концепції // Громадянське суспільство і соціальні перетворення України. Тезиснаук. конф. ЛНУім. І. Франка. 13-15 грудня 2001 р.-Львів, 2001.-С. 54-55.
6. Колодій А. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні.- <http://www.dep.kiev.ua/confer/Conference%202000/section6u.html>.
7. Кравченко Б. Як хорові гуртки та футбольні клуби сприяють ефективному державному врядуванню // Громадянське суспільство.- К., 2001.- 28 с.
8. Осташко Т. Що таке соціальний капітал і його форми в

сільських громадах.- <http://www.cpp.org.ua/clients/cpp.nsf/0/22B55B19F4752512C2256DF70046FB16?OpenDocument>.

9. Савко Ю. Громадянське суспільство, соціальний капітал і політична участь // Вісник Львів, ун-ту. Серія: філософські науки.- 2002,- Вип. 4.- 352 с
10. Шляхи підвищення рівня життя сільського населення в Україні/За ред. Р. Шміда; Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії (DFID).- К., 2003.-38 с.
11. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education/Ed. by J. G. Richardson.- N. Y.: Greenwood, 1985.
12. Coleman J. Social capital in the creation of human capital. // American Journal of Sociology.— Vol. 94 (supplement).— 1988.- P. S95-S120.
13. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy // Foreign Affairs.- Vol. 75.- September-October- 1995,- P. 89-103.
14. Measuring social capital: an integrated questionnaire/ Christiaan Grootaert... [et al.]. p. cm.- (World Bank working paper; no. 18).
15. Putnam R. Making Democracy Work. Civic Tradition in Modern Italy- Princeton: Princeton University Press, 1993.

O. Zakharchenko

**SOCIAL CAPITAL AS A FACTOR OF INTERACTION BETWEEN CIVIL SOCIETY
AND LOCAL GOVERNMENT**

The article is devoted to the correlation of the concepts of civil society, local government, and social capital. The impact of social capital on the quality of governance in Ukrainian rural communities through citizen participation in the decision-making process is analyzed.